

Trine Magnus

Hvordan serveres genmodifisert mat til avisleserne?

Abstract

The discourse on genetically modified food is open, situation-dependent and contradictory, and is positioned at the crossroads of nature, science and society. Through quantitative and qualitative content analysis, this article presents the discourse in three Norwegian newspapers in the period 1996 to 2008. Political issues and issues surrounding risk and uncertainty are the main topics in articles. The analysis shows that media coverage has varied, and in 2008 was almost absent. With declining newsworthiness and topicality among the general public, it seems that GM food has become a black box – a scientific fact that is no longer discussed but taken for granted.

Keywords

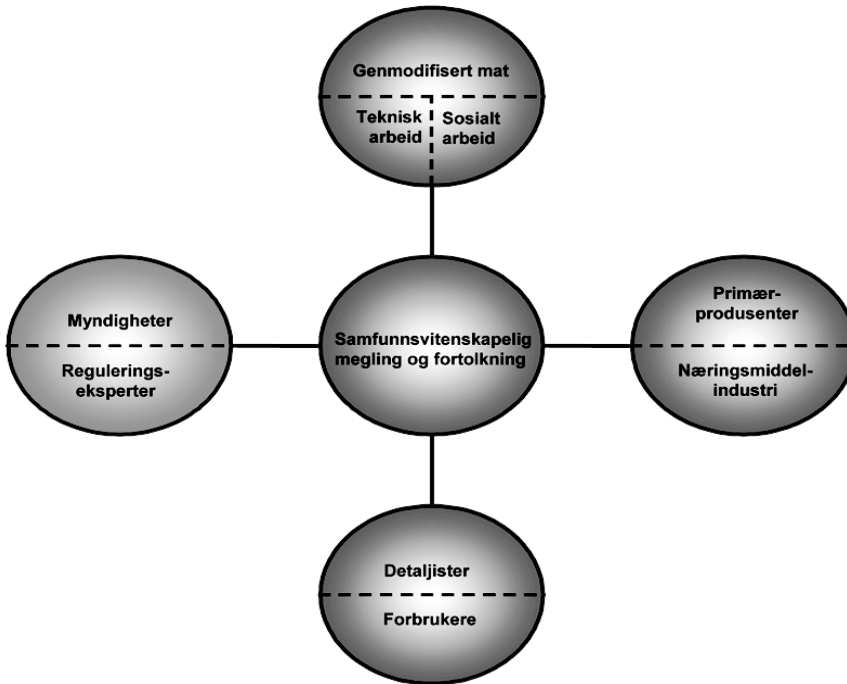
- genetically modified food
- media coverage
- risk
- consumer attitudes

Folk flest visste lite om genmodifisert mat før på midten av 1990-tallet. I 1996 ble soya introdusert som den første genmodifiserte planten i Europa, og i februar året etter ble vi presentert for «verdens første kloning», sauene Dolly. Disse to hendelsene fikk mye oppmerksomhet i europeiske medier, og var på en måte startskuddet for debatter og engasjement omkring genmodifisert mat også i Norge. Men veien fra laboratoriet til kjøkkenbenken er lang, og debatten stilnet underveis. Det handler blant annet om medias makt til å definere praksis. Denne artikkelen drøfter hvordan tre norske papiraviser har fremstilt diskursen om genmodifisert mat i perioden 1996–2008.

«Forskerne er uenige. Noen mener at gentomaten verken er helsefarlig eller miljøskadelig. Andre mener at ingen kan gi garantier. Hva skal vi forbrukere tro?» (Dagbladet 22.10.1996).

Diskursen om genmodifisert mat er åpen, situasjonsavhengig, motsetningsfylt, og den vil alltid stå i relasjon til andre diskurser og kan inngå i andre relasjonelle sammenhenger. Det som skiller begrepet *diskurs* fra *diskusjon* er at en diskusjon er en situasjonsbestemt *samhandlings situasjon*, mens en diskurs omfatter emosjonelle, affektive og sosiale prosesser som er med på å konstituere vår forståelse av virkeligheten rundt oss. Diskursen er en dynamisk prosess som former vår forståelse av virkeligheten. Vår oppfatning av virkeligheten vil altså endres over tid etter hvert som nye argumenter eller *elementer* dukker opp i diskursen. Genmodifisert mat er et komplekst fenomen som befinner seg i grenselandet mellom natur, vitenskap og

samfunn. Noen vil hevde dette er uheldig tukling med naturen, mens andre vil mene det er en naturlig og nødvendig utvikling innenfor landbruks- og næringsmiddelproduksjon.

Figur 1. Figuren viser en analysemodell for diskursen om genmodifisert mat i Norge i dag. Analysemodell hentet fra prosjektet «Public dialogue on genetic modified food, communication about a stigmatised technology» (2003).

Modellen over viser noen av de sentrale aktørene i diskursen om genmodifisert mat. Kommunikasjon om genmodifisert mat foregår innenfor og mellom gruppene i ulike samfunnslag. Genmodifisert mat er altså en aktør, i et nettverk under utvikling hvor det til enhver tid finnes krefter og motkrefter som jobber parallelt. Det skjer en rekke forhandlinger, og det utvikler seg et spill om definisjoner. Er genmodifisert mat løsningen på verdens matvareproblem? Er det trygt å produsere eller spise slik mat? Eller er dette teknologi utviklet kun med tanke på profitt? Aktører danner nettverk og posisjonerer seg. Som sosiolog ønsker man å få kunnskap om hvordan genmodifisert mat blir kommunisert innenfor og mellom gruppene i modellen og på ulike nivåer. En vil forsøke å oversette de forskjellige «narrativer om genmodifisert mat» som blir kommunisert til en bedre forståelse av tema.

Media er en sentral aktør som i stor grad vil reflektere og synliggjøre ulike elementer i diskursen om genmodifisert mat. Media er ikke inkludert som aktør i

modellen over, noe som ville vært naturlig i en utvidet modell. Men medier er i samfunnet og vil på den måten være «til stede» og reflektere alle aktørene i modellen. Tidlig på 1980-tallet publiserte Allan Mazur (1981) sin hypotese om at det er en direkte relasjon mellom mediedekning og folks reaksjon i forbindelse med teknologiske spørsmål. Forholdet mellom journalistikk og forskning har vært gjenstand for omfattende debatt det siste året (Hanstad 2010). Hornmoen (1999) understreker at massemedier er med og former folks holdninger til vitenskap og at dette for mange er den eneste kilde til informasjon om hva som skjer i den vitenskapelige verden. Forskere er i dag i stor grad avhengig av mediene for å skaffe oppmerksomhet og dermed bevilgninger til videre forskning, mens journalistene benytter forskere for å legitimere egne oppslag (Hanstad 2010). Kommunikasjonen av forskning i massemediene er ofte en enveis spredning av vitenskapelig kunnskap til et mer eller mindre informert publikum. Journalisten blir ofte definert som budbærer eller spredde av vitenskapsbasert kunnskap (Meyer 2006). Forskeren oppfattes som den opprinnelige kilden, mediene som kanaler, mens publikum er det endelige målet, utelukkende oppfattet som mottakere av informasjon (Hornmoen 2003).

Tradisjonelt oppfatter forskningsjournalister seg selv som pedagogiske formidlere i vitenskapens tjeneste, der målet er å bedre lekfolks forståelse av et felt som betraktes som dårlig forstått og for lite verdsatt (Hornmoen 2003). I sin bok *Vitenskapens vakthunder* fra 1999 etterlyser Hornmoen mer kritisk forskningsjournalistikk. På 1950- og 60-tallet var forskningsjournalistikk preget av optimisme og beundring over vitenskapens fremskritt. På 1990-tallet ble journalister mer opptatt av forskningens sosiale, etiske og økonomiske sider (Hornmoen 1999). Forskningsjournalistikk om genmodifisert mat på 1990-tallet er et godt eksempel på nettopp dette. Den kritiske «stemmen» reflekteres også ved at aviser gir spalteplass til aktører som ønsker endring eller vil kommentere myndighetenes og forbrukernes håndtering og opplevelse av genteknologi i matproduksjonen. Normer og grunnleggende verdier til forskning og teknologisk utvikling blir problematisert, kommunisert, og gjennom mediene *dagsordensetting* har de makt til å presentere ulike vinklinger i diskursen.

Teknologiske nyvinninger på matområdet som for eksempel genmodifisering er avhengig av å bli synliggjort og debattert i media for å bevege seg fra kun å fremstå som en tilstand til å bli en sak som kan generere politisk oppmerksomhet og engasjement. Beslutninger i dagens samfunn er i stor grad basert på vitenskapelig og teknologisk innsikt. Uten mediedekning er det lite sannsynlig at et problem vil kunne entre arenaen for offentlig debatt, eller bli en del av den politiske prosessen (Hannigan 1995). I denne artikkelen drøfter jeg hvordan et naturvitenskapelig temaområde, nærmere bestemt genmodifisert mat, blir kommunisert, brettet ut og mangfoldiggjort i tre norske aviser i perioden 1996–2008. Helt konkret ønsker jeg å fokusere på to problemstillinger i denne artikkelen: 1. *Hvordan har Aftenposten, Dagbladet og VG fremstilt diskursen om genmodifisert mat i perioden 1996–2008?* og 2. *Hva kan forklare Aftenposten, Dagbladet og VG sin omtale av genmodifisert mat?*

Det er viktig å få kunnskap om de viktigste aspektene og elementene i diskursen, hvilke konfliktlinjer som presenteres i perioden og hvilke aktører som får spalteplass til å fremme sitt budskap om genmodifisert mat. Per i dag finnes ingen analyser av hvordan norske medier har belyst genmodifisert mat. Det er nødvendig med kunnskap om hvordan norske aviser kommuniserer samfunnsmessige sider ved genmodifisert mat for å synliggjøre ulike aktørers agenda og evne til å sette dagsorden.

Det moderne samfunnet, risiko og media

Forskning på anvendelse av genteknologi i matproduksjonen er et spesialisert tema. Vi kan grovt si at sosiologiske problemstillinger knyttet til genmodifisert mat handler om risiko, usikkerhet, konflikter, makt, kunnskap, tillit og kommunikasjon. Sosiologene Ulrich Beck (1992, 1997) og Anthony Giddens (1991) mener det moderne samfunnet kjennetegnes ved at profesjonelle og vitenskapsorienterte systemer stadig styrer mer av våre betingelser i hverdagen. Videre beskriver de det postindustrielle samfunnet som et risikosamfunn hvor individers oppfatning av risiko blir mer sentral enn tidligere. Risiko og aksept av at det er risikabelt å leve, er et nødvendig aspekt ved et selvreflekterende moderne menneskes liv (Beck 1992; Giddens 1991). Beck (1992) argumenterer med at ulike former for globalisert risiko, som forurensing, radioaktiv stråling og klimaforandring, er like sentrale elementer ved det moderne som økt levestandard og bedre helse. Ifølge Giddens (1991:116) er reduksjon av risiko et like karakteristisk trekk ved det moderne samfunnet, og at graden av risikoreduserende elementer langt overskygger de nye risikoene vi utsettes for. Teknologisk utvikling innebærer at vi stilles overfor flere valgmuligheter, og valgene har oftere gjort våre samfunn bedre enn verre. Mens moderniteten har frembrakt atomvåpen, klimatrusselen, terrorisme og epidemiske matsykdommer, har den også ført med seg medisinske fremskritt, agronomiske nyvinninger og heving av levestandard som holder liv i en mangedoblet befolkning til en langt høyere gjennomsnittlig levealder enn for bare 50 år siden.

For å redusere den menneskeskapte usikkerhet, søker det moderne mennesket etter å etablere relasjoner som kan redusere den ontologiske usikkerhet (Giddens 1990). Her skiller Giddens mellom to former for tillitsrelasjoner: «facework commitments» og «faceless commitments» (Giddens 1990:80). Med dette mener han at tillitsrelasjoner har endret karakter fra det tradisjonelle samfunnet der mennesket kunne basere sin tillit på relasjoner til noen de kjente personlig, til det moderne samfunnet der tillit i større grad må basere seg på tillit til (ansiktsløse) ekspertsystemer. Slektskap, naboskap, religion og tradisjon var de viktigste bestemmende faktorene for verdier og moralske bedømmelser i førmoderne tid. Når mennesker som er skilt i tid og rom må etablere tillit til andre, skjer det via ekspertsystemer. Med ekspertsystemer mener Giddens «systemer av teknisk art eller faglig ekspertise som organiserer store områder av det materielle og sosiale

mønsteret vi lever i i dag» (Giddens 1997:27–28). Dette er gjerne profesjonelle og vitenskapsorienterte systemer som stadig styrer mer av våre betingelser i hverdagen. Ekspertenes viten påvirker oss på en kontinuerlig måte (Giddens 1997). Det er via samfunnets utdanning og sertifisering av disse ekspertene at den ansiktsløse tillit etableres. I dette ligger det en forståelse av at individers tillit til symbolske tegn og ekspertsystemer er av vesentlig betydning for modernitetens eksistens. Det er da interessant at Haukenes (2003) viser at det er store forskjeller i hvordan forbrukere og eksperter vurderer helserisiko av genmodifisert mat. Forbrukerne synes å oppfatte ekspertenes syn på helserisiko knyttet til genmodifisert mat mer enhetlig enn ekspertene selv mener de er. Dette viser at genmodifisert mat er et svært komplekst felt.

Beck hevder mediene spiller en sentral rolle i risikosamfunnet fordi risiko og oppfatning av risiko er det samme. Risiko har blitt et viktig perspektiv i både samfunns- og politisk debatt, og media synes å ha en nøkkelrolle i denne sosiale transformasjonen (Kitzinger og Reilly 1997). Medienes konstruksjon av risikosamfunnet blir dermed avgjørende for samfunnsborgernes risikooppfatning (Bjerke og Dyb 2006; Singer og Endreny 1993). Det er ikke slik at det finnes en objektiv risiko som mediene så kan informere om. Ideen om at mediene «avspeiler» samfunnet er i all hovedsak forlatt til fordel for et mer konstruktivistisk syn på medienes virkemåte (Bjerke og Dyb 2006). Blant medieforskere i dag er det vanlig å karakterisere journalistikk som «en sosial konstruksjon av virkeligheten», en betegnelse som er nær knyttet til kunnskapssosiologiske studier av hvordan menneskelig tenkning påvirkes av samfunnsmessige vilkår (Allern 2001). Mediene velger ut, anretter og rammer inn informasjonsbiter og presenterer en mer eller mindre konstruert virkelighet. Deres fremstilling har igjen innvirkning på verden utenfor mediene. Bjerke og Dyb (2006) mener det er et sammenfall i tid mellom fremveksten av risikosamfunnet og den «uavhengige» journalistprofesjonen som har erstattet den partipolitiske journalisten. Allmenntidene retter seg til et heterogent publikum som består av personer med svake og ulike helhetsidentiteter, men med flere delidentiteter som f.eks. forelder, bilist, flypassasjer, forbruker og borger. Nyhetsdekningen blir som et resultat av dette tilpasset individenes ulike delidentiteter (Bjerke og Dyb 2006). Dette gjenspeiles i avisenes kommunikasjon av genmodifisert mat.

Medienes prioritering og vinkling av innhold har viktige føringer for folks grunnleggende forståelse av sentrale utviklingstendenser i samfunnet (Waldahl 1999). De behøver ikke nødvendigvis påvirke hva vi skal mene, men de er absolutt med på å påvirke hva vi skal tenke på, ved å gjøre spesielle emner synlige og viktige. Kasperson og Kasperson (1996) påviser at media spiller en viktig rolle for forbrukerens *risikooppfatning*. Hypotesen om at medier påvirker risikopersepsjon er en del av større teorier om mediers innflytelse på kognisjoner og holdninger. En avgrensede del av dette sakfeltet er medienes agendasettende evne.

Nyhetsverdier blir gjerne knyttet til *vesentlighet*, *identifikasjon*, *aktualitet* samt *konflikt* og ikke minst hvor *kjent* eller *mektig* er det landet, personen eller institusjonen nyheten gjelder (Allern 2001:55). Når det gjelder bioteknologi og genmodifi-

sert mat har alle nyhetskriteriene vært til stede en eller annen gang, og de varierer over tid. Diskursen om genteknologiens to ansikt er bygget opp omkring motsetningsfylte begrepspar som muligheter/barrierer, tillit/mistillit, økologi/teknologi (Magnus 2000), som alle har potensielle nyhetsverdier. En annen faktor som en også kan anta vil være av betydning for avisenes dekning av temaet, er *følelsesmessig nærhet* til stoffet. Genmodifisert mat fremstår både som en trussel og et potensial og kan for mange tirre følelser knyttet til etikk, helse og miljø. Det finnes krefter for og mot genteknologi i matproduksjon, og det er klart at de ulike gruppene benytter virkemidler som spiller på følelser hos forbrukeren (Magnus 2000).

Forskning viser at medier også er en viktig kilde til folks *kunnskaper* om genmodifisert mat, og dermed også med sannsynlighet har betydning for hvordan folk forholder seg til både kunnskap, risiko, usikkerhet, tillit og kommunikasjon om genmodifisert mat (Gutteling (2005), Bonfadelli (2005) og Bauer (2005)). En komparativ studie av britiske og spanske avisers dekning av genmodifisert mat viser også at mediedekningen har betydning for folks holdninger og oppfatning av risiko (Viella-Vila og Costa-Font 2008). I Spania, hvor avisene har skrevet forholdsvis lite om tematikken, er forbrukerne mindre negative til genmodifisert mat enn i Storbritannia, hvor avisene i større grad har fremstilt og diskutert problemstillinger. Norske forbrukere er skeptiske til genmodifisert mat (Magnus et al. 2009). Kunnskap om hvordan norske aviser fremstiller genmodifisert mat vil av den grunn være interessant å utdype.

Metodiske valg og datamaterialet

Målet med analysen er å si noe om *hvordan* avisene fremstiller genmodifisert mat i perioden 1996–2008. Det har derfor vært hensiktsmessig å benytte både en kvantitativ og kvalitativ tilnærming i den empiriske innholdsanalysen. Analysene baseres på et utvalg avisartikler fra Norges tre største papiraviser, nemlig Aftenposten, Dagbladet og Verdens Gang (VG) fra perioden 1996–2008. Valget av aviser som kilder fremfor etermedier, nettaviser, magasiner og ukeblader begrunner jeg med at aviser tilbyr en bredere dekning av temaet genmodifisert mat, og er et mindre flyktig mediebilde. Nettaviser var lite utviklet i begynnelsen av tidsperioden dette materialet er hentet fra, samtidig som papiraviser har vært en viktig kilde for både folket og beslutningstakere i Norge. Videre er norske aviser tilgjengelig gjennom søkemotoren ATEKST,¹ noe som gjør det mulig for meg som sosiolog å studere ulike tema i avisene på en hensiktsmessig måte.

Datamaterialet består av 516 avisartikler fordelt på 266 fra Aftenposten, 145 fra Dagbladet og 105 fra VG. Begrunnelsen for valget av nettopp disse tre avisene er at de alle er riksdekkende og de av den grunn når en stor del av befolkningen. Bauer (2005) mener nettopp grad av medieeksposering er en viktig variabel i analyser om hvordan folk flest blir påvirket av media i spørsmål knyttet til genmodifisert mat. Vi kan anta at de valgte avisenes agenda og dagsordensetting vil synliggjøre

sentrale elementer og momenter i diskursen om genmodifisert mat og aktører som posisjonerer seg i tillegg, til at den har betydning for både den kunnskap nordmenn flest har om genmodifisert mat, og hvordan den politiske agendaen på feltet styres. Det vil derfor være interessant å studere hvordan disse avisene fremstiller temaet.

De utvalgte avisene har ulike agendaer og dermed også ulike prioriteringer knyttet til formidling av problemstillinger om genmodifisert mat. Aftenpostens morgenutgave gir oversikt over hva som skjer i samfunnsliv, politikk, sport, kultur og underholdning, og må regnes som opinionsleder i Norge. Avisen leses av beslutningstakere og andre journalister. Avisen er en storbyavis med nedslagsfelt i Oslo og Akershus. VG er den største løssalgsvisen i Norge, og ifølge Norsk Monitor 2008 den mest foretrukne løssalgsvise for nordmenn. Dette preger avisens nyhetsdekning, som i stor grad fokuserer på saker som er «i vinden». Hele 45 prosent av de spurte foretrekker VG mens 24 prosent foretrekker Dagbladet. VG definerer seg selv som en «partipolitisk og økonomisk uavhengig dagsavis for hele Norge» (VG 2010). Gjennom å speile nyhetsbildet fra alle deler av landet, tar avisen sikte på å sette dagsordenen for både det folkelige og offisielle ordskiftet i Norge. Dagbladet er den nest største løssalgsvisen i Norge og distribueres i et riksdekkende nettverk. Dagbladet ønsker å være en samfunns- og kulturengasjert tabloidavis og har de senere årene profilert seg på helse- og livsstiltema. Andre aviser som finansavisene Dagens Næringsliv og Finansavisen, eller meningsaviser som Nationen, Vårt Land og Klassekampen, skriver kanskje mer om forskning, økonomi, landbruksrelaterte spørsmål knyttet til genmodifisert mat enn avisene i mitt utvalg. Dette er «nisjeaviser» som i første rekke henvender seg til et politisk og ideologisk publikum som ønsker et supplement til sin lokalavis (Allern 2001). Disse avisene har mindre opplag og når ikke «folk flest» på samme måte som Dagbladet og VG. Løssalgsvisene appellerer til alle og har en kombinasjon av nyhets- og underholdningstilbud. Aftenposten kommer i en særstilling da den innehar en sentral rolle i formidling av aktuelle nyheter og forskning til den norske elite.

Datamaterialet er som nevnt gjort tilgjengelig gjennom søk i ATEKST. Det er søkt etter artikler hvor genmodifisert mat omtales i en eller annen form. Det kan være hele artikler om selve temaet, eller artikler og oppslag som omhandler andre tema der genmodifisert mat er nevnt. Det er selve teksten og innholdet som har vært utgangspunkt for analysen. Layout, bruk av bilder eller andre virkemidler har det ikke vært mulig å ta stilling til slik datamaterialet foreligger.

Kodingsenheten i analysen er avisartikkel, uavhengig av størrelse. «Avisartikkel» er imidlertid ikke et helt entydig begrep ettersom større nyhetssaker eller reportasjer av og til er brutt opp slik at den inneholder flere elementer. Ved sammensatte reportasjer eller nyhetssaker vil vi gjennom søk i ATEKST kunne få flere treff på artikler fra samme reportasje/nyhetssak. Dette kan påvirke den kvantitative innholdsanalysen der alle artikkeltreff vil bli behandlet som selvstendige artikler. I den kvalitative innholdsanalysen har dette mindre betydning da eventuelle «doble» artikler kan lukes ut.

Kategorisering av avismaterialet

Gjennom kvantitativ innholdsanalyse kan en benytte dataregistrering og analyse-teknikker som søker mot en systematisk, objektiv og kvantitativ beskrivelse av innholdet i materialet (Østbye m.fl. 2007). Kleiven (2009) og Haukenes (2000) er to eksempler på studier der kvantitativ innholdsanalyse benyttes for å få innsikt og oversikt over omfattende datamateriale basert på avisartikler. Disse studiene viser hvordan henholdsvis assistert befruktning og risiko i forbindelse med mat og salmonella fremstilles i norsk presse. Når en skal analysere medieinnhold, er det avgjørende å dele inn tekstmassen i meningsfulle enheter (Østbye m.fl. 2007). En kodebok for å kode avisartiklene i SPSS ble derfor designet med målsetning om å systematisere og finne de ulike nyhetsrammene avisene har anvendt i sin presentasjon av temaet genmodifisert mat. Kodingen blir da en prosedyre for kontinuerlig sammenlikning av datamaterialet etter hvert som materialet behandles. En slik fremgangsmåte gjør det mulig å se «mønstre» og få en oversikt over materialets mangfold som er avgjørende for det videre arbeidet med den kvalitative innholdsanalysen der tema og perspektiv i avisartiklene studeres nærmere.

Den kvantitative innholdsanalysen skal gi oversikt over avisartiklenes innhold, og antyde tendenser i tematiske prioriteringer hos avisene. Selve kodingen ble derfor foretatt etter sju variabler: avis, år, måned, type/sjanger, tematisk innhold, vinkling/holdning og ord brukt for genmodifisert mat. Denne kategoriseringen gir grunnlag for mer inngående kvalitative analyser av flere av kategoriene. Dette vil gi ytterligere innsikt i likeheter og ulikheter i avisenes fremstilling av temaet genmodifisert mat, samt synliggjøre ulike aktører i diskursen.

I tillegg til avis, år og måned er artiklene kategorisert etter type/sjanger. Målet med denne kategorien er å avgjøre om artikkelen kan betegnes som en nyhetsartikkel, faktastoff, featuresak, kronikk/debattinnlegg eller et leserinnlegg. Hvilke aktører er aktive i diskursen? Det moderne samfunnet kjennetegnes som nevnt ved at stadig mer overlates til eksperter og vitenskap. Innenfor feltet genmodifisert mat er nettopp tillit til ekspertsystemer problematisk på grunn av vitenskape-lig usikkerhet som medfører ekspertuenighet på feltet. Denne argumentasjonen gjør det viktig å skille artikler med journalistisk bakgrunn fra de som er skrevet av forskere, politikere, debattanter og «vanlige folk». Struktureringen av materialet synliggjør hvilke «stemmer» vi eksponeres for, hvilke aktører som deltar og ikke minst hvor stor del av avisenes kommunikasjon som består av ikke-journalistiske skribenter. Dette vil jeg komme tilbake til i den kvalitative innholdsanalysen.

Avisartiklene er videre kategorisert tematisk. De seks tematiske kategorier som utpeker seg som sentrale gjennom perioden er: politikk, lovverk, forbruk og helse, risiko, økologisk mat og forskning. Det er også opprettet en kategori «annet» som inneholder de avisartiklene som ikke kan plasseres innenfor de seks hovedkatego-riene.

Genmodifisert mat kan sies å være et svært politisert tema. Mye, eller så å si alt, av det som skrives om genmodifisert mat omhandler politiske spørsmål i en eller

annen form. Avisartiklene som faller inn i kategorien *politikk* handler om internasjonale handelsavtaler, hvordan EU håndterer problematikken, WTO, politiske toppmøter, om miljø og klima, bistands- og u-landsproblematikk og om nasjonalt landbrukspolitisk engasjement. Kategorien *lovverk* omhandler artikler om internasjonale og nasjonale regelverk i forhold til genmodifisering som teknologi brukt i landbruks- og matproduksjon. De handler videre om tilsyn og kontroll, grenseverdier, spørsmål knyttet til merking osv. Artikler som er kategorisert innenfor *forbruk og helse* omhandler om dine og mine interesser i forhold til sunnhet og helse, om muligheter og fordeler eller om konkrete problemstillinger knyttet til opplysning eller formidling omkring teknologien. *Risiko* er en annen kategori som er relevant når materialet sorteres. Kategorien rommer artikler som problematiserer og konkretiserer risiko knyttet til genmodifisert mat og stiller ofte spørsmål om nytte og behov. Kategorien *økologisk mat* inneholder artikler der genmodifisert mat blir nevnt som noe økologisk mat ikke er. Dette er altså ikke artikler om genmodifisert mat i seg selv, men teknologien er nevnt for å fremheve det positive ved det økologiske. *Forskning* er kategorien der artikler om konkret forskning på gen-teknologi knyttet til matproduksjon blir omtalt.

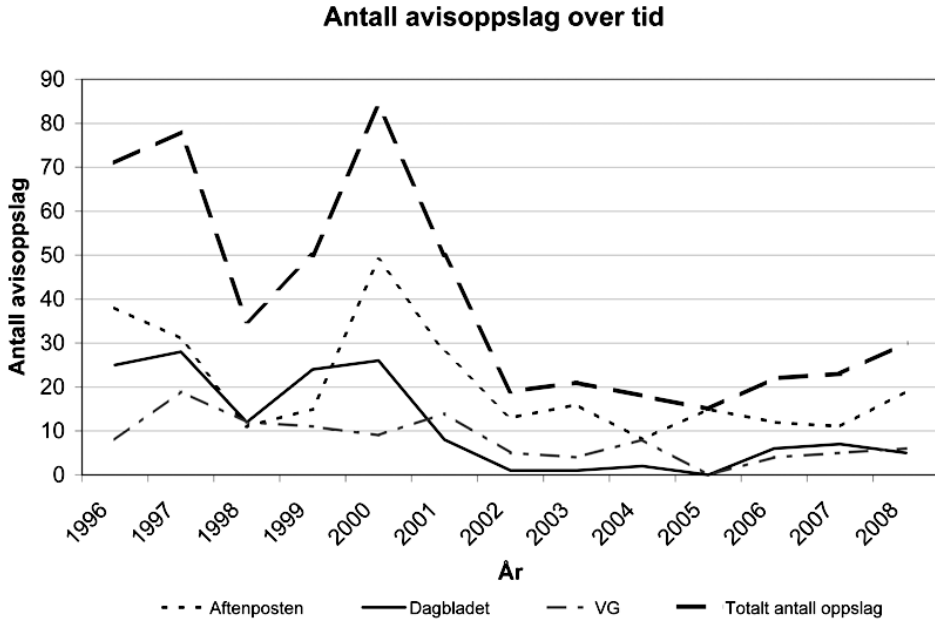
Siden debatten om genmodifisert mat har vært følsom og til tider svært ladet, har det vært hensiktsmessig å registrere avisartiklene etter hvilke *holdninger* som ble presentert. Det er fra flere hold hevdet at det er medias håndtering av debatten omkring genmodifisert mat som er skyld i nordmenns restriktive holdninger til genmodifisert mat. Et eksempel på dette er når professor i molekylærbiologi (plantegenetikk) og medlem av Vitenskapskomiteen for mattrygghet, Hilde-Gunn Opsahl Sorteberg i Schrödingers katt, et populærvitenskapelig magasin på NRK1, den 3. januar 2008 sto frem som positiv, optimistisk forsker og fremholdt at genmodifisering er tryggere enn tradisjonell avl. Hun mente da at nordmenns skepsis til fenomenet i stor grad skyldes manglende kunnskaper. Programmet satte søkelys på genmodifisering og la stor vekt på teknologiens muligheter. Det er derfor interessant å se om avisenes fremstilling og kommunikasjon utelukkende er negativ eller implisitt negativ. Artiklene er kategorisert etter hvorvidt de uttrykker et positivt resonnement, er den implisitt positiv, er den nøytral, gir den uttrykk for en både-og-holdning, eller er den negativ eller eksplisitt negativ?

Det er også registrert hvilke *ord* for genmodifisert mat som benyttes i artiklene. Aktuelle ord for å beskrive genmodifisert mat har vært: genfiksing, gentryksing, genspleising, gensløyd, genmanipulering, genmodifisering, genmat, genteknologi og bioteknologi. Disse ordene er ulikt ladet, og det er hensiktsmessig å se om det har vært en tendens i bruk av ulike begreper over tid.

Avisartiklene er altså kategorisert etter sjanger, tematikk, uttrykt holdning og etter bruk av ord for genmodifisert mat. Den følgende analysen vil ta utgangspunkt i denne kategoriseringen for så å drøfte hvordan de tre avisene forholder seg til temaet genmodifisert mat.

Dekningen av genmodifisert mat i perioden 1996–2008

Innledningsvis vil det være interessant å se hvordan den totale dekningsgraden av genmodifisert mat har variert for Aftenposten, Dagbladet og VG i den aktuelle tidsperioden.

Figur 2. Grafisk fremstilling av antall avisartikler om genmodifisert mat i perioden 1996–2008

Hvor mye kan en forvente at aviser skriver om genmodifisert mat? Om temaet har høy eller lav dekningsgrad i perioden 1996–2008 er vanskelig å si, men figur 2 viser imidlertid at temaets nyhetsverdi har variert betydelig gjennom perioden. Den øvre kurven i figuren viser totalantall oppslag per år, og det er tydelig at dekningsgraden har sunket jevnt fra 1996 til 2005, med en svak økning de siste tre årene. Er dette en indikasjon på synkende nyhetsverdi for genmodifisert mat?

Om vi ser videre på figur 2, ser vi av kurvene til hver av de tre avisene at dekningsgraden går i bølger og at avisene følger hverandre mer eller mindre gjennom perioden. Aftenposten er med unntak av årene 1998 og 1999 den avisen som har mest fokus på genmodifisert mat. Dagbladet og VG skifter gjennom perioden på å være den løssalgsavisen som skriver mest om temaet. Figur 2 viser også at det i årene 1996, 1997 og 2000 er det skrevet vesentlig mer enn de resterende årene i perioden. Hva kan forklare denne utviklingen for de tre avisene? Den kvalitative innholdsanalysen gir innsikt i dette.

Lekfolkskonferansen i 1996 om genmodifisert mat

Den kvalitative innholdsanalysen av avismaterialet viser at Lekfolkskonferansen² om genmodifisert mat i oktober 1996 hadde stor betydning for norske avisers oppmerksomhet omkring genmodifisert mat. Konferansen samlet etter modell fra Danmark både lekfolk og forskere/eksperter til dialog om ulike sider ved genteknologi i matproduksjon. Panelet av lekfolk mente det var for mange usikkerhetsmomenter knyttet til genmodifisering, hvorpå konklusjonen ble at det ikke var behov for genmodifisert mat i Norge. Utvalg, tilgang og kvalitet på vanlig mat var allerede tilstrekkelig (Sandberg og Kraft 1996). Både lekfolkets konklusjon samt ekspertenes kommentarer og uttalelser koblet til dette hadde stor nyhetsverdi for avisene, og genmodifisert mat fikk dermed stor publisitet. I tiden etter konferansen ga de tre avisene rom for både nyhetsoppslag og kronikker og debattinnlegg fra ledende forskere og eksperter på feltet, noe som understreker kompleksiteten i temaet.

VG og Dagbladet hadde nyhetsoppslag som «Genmaten er ikke farlig» (Dagbladet 18.10.1996), «Kvinneskepis mot gen-mat» (Dagbladet 19.10.1996), «Trenger ikke genmat» (VG 22.10.1996), «Tomaten som ikke råtner!» (VG 18.10.1996) og « – Genmaten er ikke farlig» (Dagbladet 18.10.1996) i forbindelse med konferansen. I disse artiklene er temaet hvilke muligheter genteknologi i matproduksjonen gir og hvilke mulige risikoer dette eventuelt kan medføre. Begge avisene benyttet eksperter som deltok i konferansen for å kommentere journalistens påstander. Ved å benytte disse ekspertene fikk innholdet i nyhetsoppslagene troverdighet og legitimitet.

I Aftenposten var det ekspertene selv som førte pennen i form av debattinnlegg og kronikker i tiden etter konferansen. Et eksempel som understreker nettopp dette er professor ved institutt for ernæringsforskning ved Universitetet i Oslo, Christian A. Drevons kommentar i Aftenposten:

[...] Ved utvikling av nye produkter er man opptatt av å lage matvarer som har en gunstigere sammensetning av næringsstoffer (for eksempel magrere), er mer motstandsdyktige mot skadedyr (spare på ugressmidler) og mer holdbare for lagring som gir større avkastning. Alle disse fordelene taler til fordel for transgen mat [...] (Aftenposten 21.11.1996).

Ernæringsexperten Drevon uttrykker her en positiv holdning til teknologien og mener risikoen ved genteknologi i matproduksjon er liten. Nina Kraft fra De nasjonale forskningsetiske komiteer svarte kort tid etter i et debattinnlegg i Aftenposten at det kommer an på øyet som ser hvorvidt genmodifisert mat innebærer risiko eller ei:

[...] Genmodifisert mat er et område med bl.a. økologiske, genteknologiske, ernæringsmessige, økonomiske, politiske og etiske implikasjoner. Fagfolk er uenige. Hvem bør da være «juryen» – de som ser saken fra sin spesielle fagsynsvinkel eller et utvalg av de som

skal spise maten og som skal leve i det samfunnet hvor genmodifisert mat kan bli en del av hverdagen? (Aftenposten 30.11.1996).

Senere skriver daværende seksjonsleder i Naturvernforbundet, Aina Edelmann:

[...] Derfor ser vi også at presset øker for å ta i bruk nye metoder i matproduksjonen. Tunge økonomiske interesser bruker i dag sulten som brekkstang for å slippe til med nye hormonpreparater i husdyrproduksjon, genmodifiserte planter som er resistente mot spesielle sprøytemidler og forsøk på gjødsling av store havområder for å øke matproduksjonen. Det kan bli en tung oppgave å forsvare «føre var»-tenkningen når miljø blir forsøkt satt opp mot sultproblemer [...] (Aftenposten 03.12.1996).

Aftenposten har altså ikke mange nyhetssaker om Lekfolkskonferansen i 1996, men ga sentrale aktører i diskursen om genmodifisert mat mulighet til å fremme elementer inn i det offentlige rom gjennom avisens dagsordensetting. Synliggjøring av ulike sider i debatten gav grunnlag for politisk engasjement og fører i den videre offentlige samtalen om genmodifisert mat.

Pusztai-debatten og norsk ekspertutvalg skjerper oppmerksomheten

En annen hendelse som ga utslag i norske avisenes presentasjon av genmodifisert mat var Dr. Arpad Pusztai sine avsløringer av helseeffekter på rotter som hadde spist genmodifiserte poteter. Dette medførte at moderne bioteknologi ble utgangspunkt for en intens debatt i britiske medier i februar 1999 (Durant og Lindsey 2000). Her hjemme finner vi overskrifter som «Slår alarm om genmaten» og «Mennesker kan bli prøvekaniner» (Dagbladet 13.02.1999), «Medhold for engelsk forsker: Rotter får helseskade av gen-poteter» (Aftenposten 14.02.1999) og «Genforsker får full oppreisning» (VG 5.10.1999). Disse illustrerer hvordan forskerens avsløringer ble nyhetsstoff også i de norske avisene. Avisene formidlet forskerens funn og problematiserte genmodifisert mat generelt i lys av dette. Pusztais forskning medførte at folk begynte å stille spørsmål ved tidligere godkjent genmodifisert mat, om merking, om miljømessige konsekvenser av teknologien og rollen til multinasjonale selskaper og deres makt og påvirkning på den globale agrikulturelle økonomien. Genmodifisert mat ble satt på dagsordenen for alvor, og debatten i kjølvannet av det som skjedde i Storbritannia gir seg tydelig utslag i de norske avisene.

Året etter, i januar 2000, oppnevnte regjeringen et offentlig ekspertutvalg ledet av professor Lars Walløe som skulle vurdere ulike risikoaspekter ved genmodifisert mat. Utvalget arbeidet gjennom hele året, og deres rapport ga regjeringen råd i videre politikk på feltet (Helse- og omsorgsdepartementet 2000). Det viste seg at elleve av de tolv ekspertene i utvalget ikke ville forby genmodifisert mat i Norge. Rapportens konklusjoner ble oppfattet som kontroversielle og på kollisjonskurs med store deler av befolkningen samt en del politikere. I november 2000 blir det

arrangert en oppfølgingskonferanse av Lekfolkskonferansen i 1996, hvor Walløe-utvalgets rapport blir presentert. Disse hendelsene viste seg å ha nyhetsverdi for avisene og er med på å forklare en dekningsstopp av temaet i 2000.

Hvordan presenteres genmodifisert mat i de tre avisene?

Vi har nå sett hvordan dekningsgraden av temaet har vært for den aktuelle perioden, men når en drøfter avisers fremstilling av genmodifisert mat er det interessant å se i hvilken form temaet formidles. Er det nyhetsstoff, forskningsjournalistikk, formidling av forskning fra forskere eller lesernes meninger avisleserne eksponeres for?

	Aftenposten N(266)	Dagbladet N(145)	VG N(105)	Total N(516)
Nyhets sak	59	46	59	7
Kronikk/debattinnlegg/leder	29	24	7	23
Faktaramme	3	6	3	4
Featuresak	5	12	5	56
Leserinnlegg	2	12	24	9
Annet	2	0	3	2
Total	100	100	100	100

Figur 3. Tabell som viser type artikkel fordelt på avis. Prosent. N(516)

Figur 3 viser at 79 prosent av all formidling av genmodifisert mat i de tre avisene enten er presentert som nyhetsstoff eller kronikk/debattinnlegg. Aftenposten formidler nyhetsstoff om genmodifisert mat i større grad enn både Dagbladet og VG. Aftenposten fremstår som oppdatert og formidler både nasjonale og internasjonale nyheter på feltet. Nyhetssaker i Aftenposten dreier seg i vesentlig grad om referering av den politiske dagsordenen nasjonalt og internasjonalt (særlig innen EU). Dette bekrefter Aftenpostens rolle som beslutningstakernes avis.

Videre viser figur 3 at 32 prosent av avismaterialet består av ledere/debatt/kronikk eller leserinnlegg. Her kommer «stemmene fra folket» frem, alt fra profilerte forskere til Gudrun på Toten eller Torleif fra Vadsø. Materialet er skilt på om det er ordinære leserinnlegg eller om det er faglige kronikker, debattinnlegg eller ledere. VG er den avisen som i størst grad har publisert «folkets» meninger om genmodifisert mat. Hele 24 prosent av VGs totale formidling av genmodifisert mat er fremstilt som leserinnlegg. Spalten «Si det i VG» har blitt benyttet gjennom hele perioden. Aftenposten og Dagbladet har i større grad enn VG viet mye spalteplass til kronikker og debattinnlegg om genmodifisert mat. De tre avisene har ulik form for

dagsordensetting, og mye tyder på at Aftenposten og Dagbladet blir foretrukket av profilerte fagfolk når de skal formidle kunnskap og meninger omkring genmodifisert mat.

Avisenes tematiske fremstilling av genmodifisert mat

Det er flere måter å presentere stoff om genmodifisert mat på. En kan forvente at de tre avisene har ulik dagsordensetting og dermed også forskjellig fokus på problemstillinger ved temaet. Jeg antar at dette vil gi seg utslag i tematiske prioriteringer i deres kommunikasjon av genmodifisert mat. Figur 4 gir en innledende oversikt.

	Aftenposten N(266)	Dagbladet N(145)	VG N(105)	Total N(516)
Politiske problemstillinger	31	21	18	26
Regelverk	9	12	13	11
Forbruksstoff	15	17	13	15
Risiko og usikkerhet	15	28	17	19
Økologisk landbruk/mat	4	6	9	5
Forskning	14	9	13	12
Annet	11	7	17	12
Total	100	100	100	100

Figur 4. Tabell som viser tematisk innhold fordelt på avis. Prosent. N(516)

Tabellen i figur 4 viser at det er tre hovedtema som utpeker seg i avisenes dekning av genmodifisert mat. Det er 26 prosent av artiklene som omhandler *politiske spørsmål*, 19 prosent er knyttet til problemstillinger omkring *risiko og usikkerhet* og 15 prosent av artiklene berører *forbruksstoff* i en eller annen form. Videre viser tabellen at Aftenposten i større grad skriver om politisk stoff enn både Dagbladet og VG. Dagbladet på sin side vier i større grad oppmerksomhet til risiko og usikkerhet enn både Aftenposten og VG. VG synes å være den avisen som fordeler oppmerksomheten på flest tema og har prosentvis høyere andel om både økologisk mat og regelverk.

I den videre kvalitative innholdsanalysen vil jeg fokusere på temaene politikk og risiko og usikkerhet. Er det forskjeller eller likheter i hvordan de tre avisene presenterer disse temaene?

Genmodifisert mat og politikk

Dagbladet og VG har i likhet med Aftenposten nyhetsoppdrag fra NTB om politiske sider ved genmodifisert mat. Disse er kortfattede og konkrete i det de refererer. Men når Dagbladet og VG selv lager nyhetsoppdrag med politisk innhold, får oppslagene en annen karakter. Avisartikkelen «GEN-MATEN KOMMER. Miljøverndepartementet godkjenner omstridt soya» viser hvordan artikler om politisk stoff kan se ut i Dagbladet.

Soyaoljen, margarinen, suppeposene, fiskepinnene, barnematen, tacosausen. Dette er matvarer som om kort tid vil inneholde genfikset soya, også i norske butikkhyller. Den omstridte genfiksedede maten kommer, enten vi vil eller ei. – Norge kan ikke stille seg helt utenfor den utviklingen som skjer i resten av verden. Vi må derfor regne med å få matvarer med genmodifiserte produkter på det norske markedet. Vi har mange søknader liggende inne, og noen av dem vil trolig bli godkjent på bakgrunn av en grundig helse- og miljøvurdering, bekrefter rådgiver Guri Tveito i Miljøverndepartementet overfor Dagbladet. Hva slags matvarer vi kan vente oss genmanipulerte produkter i er ennå ikke offisielt. Men etter det Dagbladet erfarer ligger det multinasjonale selskapet Monsanto an til å få innpass i Norge med sin EU-godkjente genmodifiserte soya. Og Soya finnes i rundt halvparten av alle bearbejdede matvarer vi handler på super'n. [...] (Dagbladet 27.06.1997).

Eksemplet viser en politisk beslutning som Dagbladet kommuniserer vil få konsekvenser for leseren. Avisartikkelen har et enkelt budskap: Kjente og kjære matprodukter rammes av den EU-godkjente *genfiksedede* soyaen som Miljøverndepartementet kommer til å godkjenne. Overskriften har sensasjonelt preg, og det understrekes at over halvparten av de bearbejdede matvarene du handler på super'n rammes av denne genfiksedede soyaen. Dagbladet gjør stoffet folkelig ved å eksemplifisere konsekvensene godkjenningen av soyaen vil få for produkter vi kjenner godt. Det er ikke lenger genteknologi på papiret, i laboratoriet eller i EU, men genteknologi som er tatt i bruk for å produsere norske matvarer det handler om.

Aftenposten har en langt mer alvorlig, saklig og reflekterende holdning i sin politiske kommunikasjon av genmodifisert mat. Avisen refererer det meste av politiske nyheter innenfor temaet og er spesielt interessert i hva som skjer i EU, og Norges forhold til EU gjennom blant annet EØS-avtalen. Hovedvekten av Aftenpostens avisoppdrag om genmodifisert mat og politikk er saklige, informative og refererende innlegg om politiske vurderinger og strategier. Et eksempel som belyser dette er avisartikkelen «EU kan åpne for ny genmat»:

[...] Siden EUs miljøvernministere i 1998 i praksis innførte forbud, er ingen genprodukter blitt godkjent for salg i EU. Nå kan det se ut som om EU-kommisjonen vil gjenoppta behandlingen av søknader om å få markedsføre nye genmodifiserte matprodukter. I en uttalelse fra Kommisjonen heter det at det arbeides med en strategi for å gjenoppta «autorisasjonsprosessen» i nær fremtid [...] (Aftenposten 15.07.2000).

Det vises til *behandlinger* av søknader og *uttalelser* fra Kommisjonen saklig og greit uten sensasjonspreg eller synliggjøring av avisens holdning eller egen vurdering. Det er et nøytralt informativt avisoppslag om internasjonal politikk og agenda knyttet til genmodifisert mat. På den annen side kan Aftenpostens sterke betoning av EUs saksbehandling reflektere avisens underliggende EU-standpunkt.

Risiko og usikkerhet

Figur 4 viser at Dagbladet er avisen i materialet som har størst fokus på risiko og usikkerhet i sin kommunikasjon av genmodifisert mat. Avisen reflekterer at det finnes mange sider ved debatten om genteknologi i næringsmiddelproduksjon og kommuniserer ofte tvil i disse spørsmålene. Det finnes eksempler der Dagbladet lager oppslag om risikofaktorer knyttet til genmodifisert mat, og det finnes eksempler på det motsatte; at Dagbladet kommuniserer positive sider ved teknologien, at risikoen ikke er så stor. Avisen vektlegger enkle formuleringer med eksemplifisering og billedgjøring av problemstillingene. Artiklene er «vide» temamessig, og ofte benyttes eksperter med ytterliggående meninger i en eller annen retning for enten å bekrefte eller avkrefte påstander om risiko. Dette medfører at Dagbladet en dag kan ha oppslag som kommuniserer *mulighetsmomenter* og en annen dag ha oppslag som kommuniserer *usikkerhetsmomenter*. Videre benytter Dagbladet interessegruppers holdninger eller standpunkt som kontrast og motsats til eksper- tens vurderinger.

[...] Han (Granum) synes det er et paradoks at folk er mer redde for genmanipulasjon og tilsetningsstoffer enn for smittefare: – Tilsetningsstoffer kan forhindre smitte og gi oss tryggere og bedre mat. Genteknologi kan brukes til å utvikle vaksiner og medikamenter, og den kan brukes til å finne ut hvordan bakterier i maten utvikler seg [...] Enkelt forklart kan vi bruke genmanipulasjon til å lure bort bakteriene, og for å få til dette, må vi flytte på gener og endre litt på bakterienes arveanlegg. Granum forstår myndighetenes skepsis. På 80-tallet begynte forskere å modifisere genene slik at plantene skulle tåle mer sprøytemidler, noe som ikke er akseptabelt for forbrukerne – De metodene som i dag benyttes til genmanipulering av f.eks. planter, er så trygge at det er lite å engste seg for selv om en sunn skepsis er bra. Genteknologi kan hjelpe allergikere [...]. Bonde Guro Espeland (33) er uenig med Granum. – Vi aner ikke konsekvensene av genmaten. Jeg tror ikke vi er intelligente nok til å tukle med naturen, sier Guro [...]. Guro tror på et klaseskille mellom folk når det gjelder mat: – Fabrikkmatt blir bare billigere og billigere. I framtida vil nok overklassen velge økologisk og sunn mat, mens underklassen vil gå for de lettere løsningene [...]. (Dagbladet 07.07.2001).

Forskeren forsøker å forklare mulighetene ved genmodifisering med et enkelt og folkelig språk. Han beskriver hvordan man kan *lure bort* bakteriene ved å *flytte på gener og endre litt* på bakterienes arveanlegg. Det høres enkelt og ufarlig ut. Bonden Guro på sin side er svært skeptisk og opptatt av usikkerheten om konsekvensene av menneskenes tukling med naturen på lengre sikt. Det hele får en følelses-

messig, folkelig vinkling. Interessant og aktuelt for mange. Problemstillingene fremstilles på en måte som gjør dem hverdagslige og lett gjenkjennelige.

Et annet eksempel hvor eksperter uttaler seg som understreker usikkerhetsmomenter, er artikkelen «GENMAT KAN GI MISDANNELSER – Alarmerende under-søkelse»:

[...] Da genforskere ved Universitetet i Köln foret mus med arvestoff fra et spesielt virus, førte dette til mutasjoner hos dyrene. – Dette viser muligheten for at genmat også kan skape alvorlige forstyrrelser i menneskekroppen, sier professor Terje Traavik. – I verste fall kan det føre til misdannelser, konstaterer han [...]. Ifølge Traavik kan det dukke opp problemer som nedsatt forplantingsevne, større barnedødelighet, misdannelser, kroniske stoffskiftesykdommer og kreft. [...] Professoren mener de økonomiske interessene ubønnhørlig driver bruken av genmanipulerte organismer og produkter videre, spiller rulett med økosystemet og vår egen helse. [...] Han mener forbrukere ikke kan feste lit til resultater fra produksjons- og markedsorienterte forskningsmiljøer. [...] Forskningen drives fremover av troen på kortsiktige gevinster, påpeker han. (Dagbladet 06.09.1997).

Professoren Terje Traavik bekrefter her hvor farlig genmodifisert mat kan være. Han understreker at slik mat kan gi risiko for menneskelig helse (misdannelser, økt barnedødelighet, stoffskiftesykdommer og kreft) og den økologiske balansen. Professortittelen gir Traavik autoritet. Dagbladet spiller her på lesernes tillit til eksperter.

Positiv eller negativ kommunikasjon om genmodifisert mat?

Fra flere hold blir det hevdet at medier presenterer genmodifisert mat på en negativ måte og at forbrukernes negative holdninger til genmodifisert mat gjenspeiles av dette (Magnus 2000).

	Aftenposten N(266)	Dagbladet N(145)	VG N(105)	Total N(516)
Implisitt positiv	7	2	6	5
Positiv	7	5	7	6
Implisitt negativ	37	19	21	29
Negativ	17	48	43	31
Både og / nøytral	32	26	24	29
Total	100	100	100	100

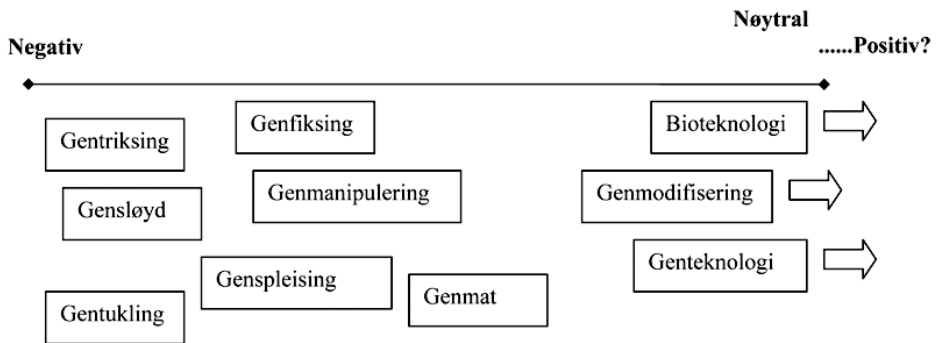
Figur 5. Tabell som viser holdninger fordelt på avis. Prosent. N(516)

Tabellen i figur 5 viser 60 prosent av avisoppslagene formidler negativitet i forhold til genmodifisert mat i en eller annen form, og at det er 29 prosent av oppslagene

som gir en nøytral fremstilling. Ikke overraskende viser tabellen også at det er de tabloide avisene som fokuserer det negative sterkest. Dagbladet og VG spiller i større grad på frykt, risiko og usikkerhet, noe som er naturlig i konkurransen om avisleserne. Avisredaksjonene antar at usikkerhet og mulig risiko omkring genmodifisert mat selger mer enn nøytral forskningsformidling. Aftenposten skiller seg ut ved at den har en overvekt i artikler som uttrykker en implisitt negativ holdning. Fremstillingen er altså ikke så direkte, men pakket mer inn, og kommuniserer de negative sidene ved genteknologi i matproduksjon som noe som *kan* være negativt.

Genfiksing eller kanskje gensløyd?

Det er flere mer eller mindre vitenskapelige måter å omtale genmodifisert mat på. Ordvalg har betydning for hvordan leseren oppfatter tekstens budskap og kan gi en indikasjon på skribentens ståsted. En kan stille spørsmål om det er mulig å skrive nøytralt og objektivt om genteknologi i matproduksjon. I så tilfelle: hvilke ord benytter man i en objektiv fremstilling av genmodifisert mat? Figur 6 under illustrerer spennet i benyttede ord for genmodifisert i perioden 1996–2008. De ulike begrepene er plassert langs en skala fra negativ til nøytral–positiv.

Figur 6. Viser hvordan avisene bruker forskjellige ord for å beskrive genmodifisert mat. Ordene er plassert langs en negativ–nøytral–positiv akse.

Figur 6 viser hvordan bruk av ord for å beskrive eller omtale genmodifisert mat fordeler seg fra negativt ladet til nøytralt og kanskje, om mulig, positivt ladet. Avismaterialet viser et stort spenn i ordbruk, og analysen viser at ordbruken har endret seg noe over tid. Dette er felles for både Aftenposten, Dagbladet og VG. De mest brukte ordene for å beskrive fenomenet på er «genmodifisert mat», genmat, genmanipulert mat og genteknologi. Men vi finner også mer negative beskrivelser som gentukling, genspleising, gentriksing, genfiksing og gensløyd. Disse ordene

forenkler, folkeligjør og setter bilde på teknologien; en får assosiasjoner når en leser dem. Triksing, sløyd og fiksing kan også forstås som et snev av humor, noe som kan stille spørsmål ved seriositeten til teknologien. Manipulering, triksing og tukling kan lett få et negativt preg når de benyttes for å beskrive utvikling av matteknologi. En får assosiasjoner og danner bilder av mat utviklet i laboratoriet, med andre ord kunstig og lite naturlig mat. Den kvalitative innholdsanalysen viser at disse ordene for genmodifisert mat har avtatt kraftig i bruk gjennom perioden. Dette kan indikere at avisenes fremstilling av temaet er mer «profesjonell» i 2008 enn den var i 1996. Analysen antyder at genteknologi i matproduksjon har blitt mer kjent stoff for avisene spesielt, og leserne generelt, gjennom perioden. Mye tyder på at temaets nyhetsverdi har sunket, og ord som gentukling, genspleising, gentryksing, genfiksing og gensløyd blir overflødige i kommunikasjonen av temaet.

Diskusjon: Hva kan forklare avisenes dekning av genmodifisert mat?

Aftenposten, Dagbladet og VG har skrevet 516 avisartikler om temaet i perioden 1996–2008, noe som kan synes å være lite for et viktig tema som på sikt kan ha konsekvenser for både mennesker, landbruk og næringsmiddelindustri. Analysene viser at avisenes dagsordensetting med hensyn til genmodifisert mat varierer gjennom perioden og at Aftenposten skriver vesentlig mer om dette temaet enn de to andre avisene. Det kan synes som om avisenes *motivasjon* for å skrive om genmodifisert mat er forskjellig. Dette vises ved at de tre avisene har ulikt tematisk fokus i sin fremstilling. Mens Aftenposten har hovedfokus på politiske sider ved genteknologi, er Dagbladet avisen som har sitt hovedfokus på risiko og usikkerhet og forbrukerstoff. VG har i tillegg til fokus på risiko, den mest varierte fordelingen av temavalg. I tillegg til at avisene har noe ulikt fokus i sin presentasjon, er det den *språklige fremstillingen* som skiller avisene i måte å kommunisere genmodifisert mat på. Aftenposten benytter et «rolig» og forklarende språk som gjør at artiklene virker saklige og konkrete. Dagbladet og VG ligner hverandre i språklig fremstilling ved å skrive «enkelt» og folkelig. Videre viser analysen at de tre avisene kommuniserer både mulighetsmomenter og usikkerhetsmomenter i forbindelse med genmodifisert mat, og det er stort sett de samme momentene som benyttes.

Vi har sett at Aftenposten i større grad enn de to andre avisene fokuserer på det politiske aspektet ved genmodifisert mat. Informasjon og bakgrunnsstoff fra politiske diskusjoner både nasjonalt og ikke minst internasjonalt, preger Aftenpostens presentasjon av tema. Giddens (1991) understreker at vi er avhengig av tillit til ekspertsystemene i det moderne samfunnet. Som beslutningstakernes avis kan vi si at Aftenposten i størst grad benytter – og henvender seg til – det politiske ekspertsystemet i sin kommunikasjon av genmodifisert mat. Aftenposten kan fungere som adgangsport til det politiske ekspertsystemet i kraft av å være en kom-

munikasjonskanal som vektlegger politisk stoff. Ifølge (Beck 1992) er moderniseringsrisikoene knyttet til økologisk verdiforringelse, noe som vil produsere nye internasjonale ulikheter (Beck 1992). En følge av dette vil være at nasjonalstater blir påvirket og avhengig av hverandres politiske beslutninger i forbindelse med regelverksutforming, handelsavtaler, landbruks- og miljøpolitikk. Aftenposten reflekterer nettopp dette gjennom en rekke grundige og omfattende artikler om beslutninger og politiske standpunkt til genmodifisert mat omkring i verden. Motivasjonen for dette kan være avisens ønske om å være en avis for næringsliv og beslutningstakere. Aftenpostens slagord «det er godt å vite» gir uttrykk for et slikt ønske.

Dagbladet er avisen som fokuserer mest på risiko og usikkerhet i sin fremstilling av genmodifisert mat. Dette gjøres ved å benytte et lettfattelig og folkelig språk i avisartiklene, samtidig som sakene relateres til kjente produkter og helsestoff som angår mange. Dagbladet personliggjør problemstillingene i mange tilfeller og spiller på følelser. Videre benytter avisen kjente eksperter og forskere til å kommentere og underbygge den faglige tyngden i artiklene. Dette er i tråd med Bjerke og Dybs (2006) fremstilling av Dagbladet som en avis som åpenlyst spiller på såkalt «du»-journalistikk. En må anta at hovedårsaken til Dagbladets fokusering på usikkerhet og risiko er dens løssalginteresser. Beck (1992) hevder at risikosamfunnet kjennetegnes ved selvkritikk og selvrefleksjon. Når eksperter er uenige seg imellom, blir det opp til hver enkelt å vurdere hvilke eksperter og ekspertsystemer vi skal stole på. Dagbladet reflekterer at det finnes både mulighetsmomenter og usikkerhetsmomenter i debatten om bruk av genteknologi i matproduksjon. Avisen spiller på leserens delidentiteter som forbruker, borger, mathandler som er opptatt av etikk, helse, ernæring og sunnhet. Den vender seg mot den utdannede middelklassen, og kommuniserer flere sider ved risiko og genmodifisert mat. Det blir opp til leseren å avgjøre hva en legger i de ulike risikomomentene. Dagbladet fremstår som kritisk til makteliten og ønsker å være avisen for den helsebevisste forbrukeren.

Analysene viser at noe over en tredjedel av det som er skrevet i Aftenposten, Dagbladet og VG om genmodifisert mat i den aktuelle perioden er formidlet som kronikker, debattinnlegg og leserinnlegg. Ifølge Hannigan (1995) er teknologiske nyvinninger, som i dette tilfellet genmodifisert mat, avhengig av å bli synliggjort i media for å bevege seg fra kun å fremstå som er tilstand til å bli en sak som kan generere politisk oppmerksomhet og engasjement. Det kan synes som om avisene har gitt plass til sentrale aktører, og at disse gis mulighet til å fremme nye argument og elementer i diskursen som igjen kan gi konsekvenser for politiske beslutninger. Media blir med andre ord en svært sentral aktør som kanal for interessenter i diskursen om genmodifisert mat.

Det viser seg imidlertid at det er forskjellige prioriteringer avisene imellom når det gjelder fremstilling av kronikk/debattinnlegg og lesernes egne leserinnlegg. Det kan synes som om Dagbladet og Aftenposten er de foretrukne avisene for kronikker og debattinnlegg, mens VG i større grad vier spalteplass til «folket». Det er 24

prosent av kommunikasjonen i VG som arter seg som leserinnlegg i spalten «Si det i VG». Dette kan tolkes som et forsøk på sette dagsorden i den folkelige debatten.

Hornmoen (1999) etterlyser kritisk forskningsjournalistikk. Analysene viser at 12 prosent av avisartiklene i perioden omhandler forskning i en eller annen form. Forskningsjournalistikk om genmodifisert mat er altså tilnærmet fraværende i både Aftenposten, Dagbladet og VG. Norge er et lite land hvor det finnes få rene forskningsjournalister. En må anta at forskningsjournalister prioriterer fagtidsskrift som kanaler for deres stoff fremfor aviser. Genteknologi i matproduksjon må sies å være et felt hvor forskning er av vesentlig betydning. Så lenge det ikke finnes genmodifiserte produkter tilgjengelig for norske forbrukere, skulle en forvente at avisartiklene i større grad ville fokusere på formidling av forskning på dette feltet.

Videre viser analysene at over 60 prosent av alle avisartikler gjennom perioden uttrykker negative argumenter til genmodifisert mat. Dagbladet og VG kommuniserer mer negativt enn Aftenposten på dette feltet. Som nevnt tidligere har Aftenposten et «roligere» språk og oftere en mer saklig nøytral fremstilling av temaet enn de to løssalgsavisene. Dagbladet og VG har mer fokus på problemstillinger om risiko og spiller mer på frykt og uro. Det er sannsynlig at dette tjener deres løssalgsinteresser best. I et moderne samfunn er det slik at mediene både påvirker og reflekterer folks oppfatning av hva en risiko er, og hvor alvorlig den assosierte risikoen er (Singer og Endreny 1993). Også Bjerke og Dyb (2006), Bauer (2005) og Kaspersen og Kaspersen (1996) mener at media spiller en viktig rolle for forbrukernes risikooppfatninger. Nyere forskning viser at norske forbrukere er negative og har en avventende holdning til genteknologi i matproduksjon (Magnus et al. 2009). Kombinasjonen av lav dekningsgrad, avisenes negativt ladede fremstilling og negative holdninger i opinionen kan tolkes som et uttrykk for nordmenns «føre var»-holdning til genteknologi i matproduksjonen.

Hvorfor ser vi en nedgang i medias omtale av genmodifisert mat?

Vi har og sett en sterk nedgang i avisenes dekning av temaet gjennom perioden 1996–2008, og i 2008 var den så å si fraværende. Dette er en viktig konstatering da vi vet at synliggjøring av teknologiske innovasjoner som genmodifisering er avhengig av synliggjøring i media for å generere politisk oppmerksomhet og engasjement. Debatten om genmodifisering i Europa – og til og med i vårt naboland Sverige – er het, men i Norge er det altså stillere enn på lenge.

Nyhetsverdier er knyttet til *vesentlighet*, *identifikasjon*, *aktualitet* og *konflikter*. En kan stille spørsmål om flere av disse kriteriene ikke lenger er til stede i forbindelse med genmodifisert mat. Det vil til enhver tid være en «indre» krets som er svært aktive med disse spørsmålene, og konflikter opprettholdes. Men det kan synes som om denne aktiviteten nå foregår på andre arenaer enn i Norges tre største aviser. Nedgangen i avisenes dekning av genmodifisert mat kan skyldes at det

har skjedd en *naturaliggjøring* av denne teknologien. Med det mener jeg ikke at denne teknologien på noen måte er naturlig, men genmodifisert mat er kanskje ikke så kontroversielt lenger? «Vår tid er – kanskje i større grad enn noensinne – en bevegelighetens og formforvandlingens tidsalder, hvor stadig nye sosiale, personlige og fysiske grenser flyttes, utvides og sprenges», skriver Jorun Solheim i forordet til den norske utgaven av boka *Purity and Danger* av Mary Douglas (Douglas 1966:17). De stadig raskere endringene i samfunnet kan gi en økende toleranse for det fleksible og flytende. Det er over 15 år siden vi ble introdusert for genteknologi i matproduksjon. At vi har hørt og lest om dette over lang tid, at det har vært få «skandaler» (ingen i Norge) og at det stadig kommer nye matteknologiske metoder (nanoteknologi, in vitro-kjøtt)³ å forholde seg til, kan ufarliggjøre og naturliggjøre genteknologien. Dette er ikke lenger kontroversielt sensasjonsstoff. Analysen viser som eksempel på dette en klar tendens til endret ordbruk ved omtale av genmodifisert mat gjennom perioden. Det er sjelden eller aldri «triक्सing», «fik싱» eller «sløyd» brukes i nyere avisartikler om genmodifisert mat. Det kan synes som om grensene for hvordan journalister og det norske folk forstår og oppfatter begreper omkring genmodifisert mat har endret seg over tid, slik at genmodifisert mat kan sies å være gjort mer naturlig og avpolitisert enn den var for 10–15 år siden.

Ingen genmodifiserte produkter er ennå godkjent i Norge, ingen norske bønder har tatt teknologien i bruk, og ifølge Mattilsynet finnes ikke slike produkter i norske dagligvarebutikker. Genmodifisert mat er altså fremdeles lite aktuelt for norske forbrukere i deres daglige liv. Parallelt med avisenes synkende dekningsgrad av genmodifisert mat viser nyere forskning at norske forbrukere fremdeles er skeptiske til genmodifisert mat, men at de er mer åpne for bruk av genteknologi i matproduksjonen dersom teknologien kan ha positiv nytteverdi for enten helse eller miljø (Magnus et al. 2009). Det kan synes som om norske forbrukere har problemer med å identifisere seg med problemstillingene, konfliktene samt de ubesvarte spørsmålene knyttet til etikk, nytte, helse og risiko. Noe av forklaringen kan også være nordmenns dyptgående tillit til myndighetene og tro på at de ivaretar våre interesser på dette feltet. Storstad (2007) hevder nordmenn har sterk tillit til myndighetene på matområdet. Parallelt med at det tas i bruk større arealer til dyrking av genmodifiserte planter i både EU og USA, er det utarbeidet et forholdsvis strengt regelverk både i EU og Norge. Befolkningen kan få inntrykk av at myndighetene har «kontroll» med teknologien, og så lenge det ikke finnes store kontroverser, skandaler eller ubeskrevne muligheter, forholder avisene seg rolig. Det er sannsynlig å anta at alle de nevnte faktorene gjenspeiles i avisenes dekning av genmodifisert mat de siste åra.

Gangen fra *vitenskapelig praksis* som noe usikkert og diskutabelt til *vitenskapelig faktum* som noe sikkert og udiskuterbart, var sentral i boka *Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts* (Latour og Wooglar 1979). «Black box» ble introdusert som et nøkkelbegrep i denne prosessen. «Blackboxing» kan defineres som:

«An expression from the sociology of science that refers to the way scientific and technical work is made invisible by its own success. When a machine runs efficiently, when a matter of fact is settled, one need focus only on its inputs and outputs and not on its internal complexity. Thus, paradoxically, the more science and technology succeed, the more opaque and obscure they become» (Latour 1999:304).

Begrepet «svart boks» viser altså til et vitenskapelig faktum slik det opptrer i lærebøker og tidsskrifter. Når et vitenskapelig faktum blir «etablert», blir det løsrevet fra tvil og usikkerhet som har eksistert i etableringsprosessen (Latour og Wooglar 1979). Usikkerhet omkring vitenskapelige metoder i laboratoriet eller forskerens kapasitet forsvinner. Alt arbeidet som ligger til grunn for hele prosessen eller oppdagelsen, selve vitenskapen bak faktumet, forsvinner og fremstår som en *svart boks*. En svart boks er altså et vitenskapelig faktum som ikke lenger diskuteres, men som tas for gitt. En kan stille spørsmål om genmodifisert mat er i ferd med å bli en slik svart boks? Gjennom synkende nyhetsverdi og minsket aktualitet blant folk flest, synes det som om genmodifisert mat har blitt et vitenskapelig faktum, noe som har kommet for å bli. Det gjenstår å se om den svarte boksen forblir lukket og låst.

Trine Magnus, stipendiat og forsker
Norsk senter for bygdeforskning
E-post: trine.magnus@bygdeforskning.no

Referanser

- Allern, Sigurd (2001): *Nyhetsverdier. Om markedsorientering og journalistikk i ti norske aviser*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Bauer, Martin W. (2005): «Public perceptions and mass media in the biotechnology controversy», i *International Journal of Public Opinion Research*, årg. 17, nr. 1. S. 5–22.
- Beck, Ulrich (1992): *Risk Society. Toward a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Beck, Ulrich (1997): *Risiko og frihet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bjerke, Paul og Evelyn Dyb (2006): *Journalistikk i risikosamfunnet*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Bonfadelli, Heinz (2005): «Mass media and biotechnology: Knowledge gaps within and between European Countries», i *International Journal of Public Opinion Research*, årg. 17, nr. 1. S. 42–62.
- Douglas, Mary (1966): *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Oslo: Pax Forlag.
- Durant, John og Nicola Lindsey (2000): *The great GM food debate – a survey of media coverage in the first half of 1999*. Report 138 May 2000. London: Parliamentary Office of Science and Technology.
- Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity. Self and Society in Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1997): *Modernitetens konsekvenser*. Oslo: Pax Forlag.

- Grey, Martin (2007): «Kjøtt rett fra lab'en. – Ny teknologi kan bedre klodens klimaproblemer». Hentet fra: <http://onlinesos.aftenposten.no/tjenester/archive/show.htm?catalog=82642&page=3&query=In+Vitro+Kj%C3%B8tt&date=25.6.2007> 16.06.2010.
- Gutteling, Jan M. (2005): «Mazur's hypothesis on technology controversy and media», i *International Journal of Public Opinion Research*, årg. 17, nr. 1. S. 23–41.
- Hannigan, John A. (1995): *Environmental Sociology. A Social Constructionist Perspective*. London: Routledge.
- Hanstad, Dag Vidar (2010): «Forskjeller mellom journalistikk og forskning», i *Norsk medietidsskrift*, årg. 17, nr. 2. S. 121–135.
- Haukenes, Anne (2000): «Norske avisers presentasjoner av Salmonella», i *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, årg. 120. S. 3666–3669.
- Haukenes, Anne (2003): «Perceived health risks and perceptions of expert consensus in modern food society», i *Journal of Risk Research*, årg. 7, nr. 7–8. S. 759–774.
- Helse- og omsorgsdepartementet (2000): *GMO-mat. Helsemessige vurderinger ved bruk av genmodifiserte næringsmidler og næringsmiddelingsredienser*. Innstilling fra et ekspertutvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 19. januar 2000. Avgitt til Sosial- og helsedepartementet 2. oktober 2000. NOU 2000:29.
- Hornmoen, Harald (1999): *Vitenskapens vakthunder. Innføring i forskningsjournalistikk*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Hornmoen, Harald (2003): «Vitenskapsjournalistikk ved et veiskille», Norsk institutt for studier av forskning og utdanning, i *Forskningspolitikk* 2/2003.
- Kitzinger, J. og J. Reilly (1997): «The Rise and Fall and Risk Reporting. Media Coverage of Human Genetics Research, 'False Memory Syndrome' and 'Mad Cow Disease'», i *European Journal of Communication*, årg. 12, nr. 3. S. 319–350.
- Kasperson, Roger E. og Jeanne X. Kasperson (1996): «The Social Amplification and Attenuation of Risk», i Howard Kunreuther og Paul Slovic (red.): *Challenges in Risk Assessment and Risk Management*. London: SAGE Periodicals Press.
- Kleiven, Hanne Hestvik (2009): «Fantastisk eller farefullt? Norske avisers dekning av assistert befruktning fra 1978 til 2007», i *Sosiologisk tidsskrift*, årg. 17, nr. 1. S. 20–40.
- Latour, Bruno (1999): *Pandora's Hope. Essay on the Reality of Science Studies*. Cambridge, Mass./London: Harvard University Press.
- Latour, Bruno og Steve Woolgar (1979): *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts*. London: Sage Publications.
- Magnus, Trine (2000): *Mat i media. Risikokommunikasjon av genmodifisert mat*. Rapport 6/2000. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Magnus, Trine, Reidar Almås og Reidun Heggem (2009): «Spis ikke, med mindre helse eller miljøet blir bedre! Om utviklingen av norske forbrukeres holdninger til genmodifisert mat», i *Etikk i praksis, Nordic Journal of Applied Ethics*, årg. 3, nr. 1. S. 89–110.
- Meyer, Gitte (2006): «Journalism and Science: How to erode the idea of knowledge», i *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, årg. 19. S. 239–252.
- Mazur, Allan (1981): «Media coverage and public opinion on scientific controversies», i *Journal of Communication*, årg. 31, nr. 2. S. 106–115.

- Norsk Monitor (2008): *Norsk Monitor 2007–2008, Hovedrapport*. Oslo: Synnovate Research Reinvented.
- Sandberg Per og Nina Kraft (1996): *Kvikklaks og teknoburger*. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteer.
- Singer, E. og P.M. Endreny (1993): *Reporting on Risk. How the Mass Media Portray Accidents, Diseases, Disasters, and other Hazards*. New York: Russell Sage Foundation.
- Storstad, Oddveig (2007): *Naturlig, nært og trygt. En studie av hvordan forbrukertillit til mat påvirkes av produksjonsmåte og matskandaler*. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- VG (2010): «Stiftelseserklæring». Hentet fra: <http://vginfo.vg.no/sider/forstesider.php?aid=303> 16.06.2010
- Viella-Vila, M. og J. Costa-Font (2008): «Press media reporting effects on risk perceptions and attitudes towards genetically modified (GM) food», i *The Journal of Socio-Economics*, årg. 37. S 2095–2106.
- Waldahl, Ragnar (1999): *Mediepåvirkning*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Østbye, Helge, Karl Knapskog, Knut Helland og Leif Ove Larsen (2007): *Metodebok for mediefag*. 3. utg. Bergen: Fagbokforlaget.

Noter

- 1 ATEKST er den største nordiske databasen med et nyhetsarkiv som inkluderer artikler fra mer enn 70 kilder, tidsskrifter og telegrambyråer. ATEKST oppdateres daglig og inneholder mer enn 50 millioner søkbare artikler. Aftenposten, Dagbladet og VG ligger i denne databasen. Søkestrengen som er benyttet i dette datamaterialet er (Mat and (genmodi* or biotekn* or genmanipul* or gentekn*)) or (genmat* andnot genmateriale*).www.retriever.no
- 2 Lekfolkskonferansen 18.–21.oktober 1996 ble arrangert etter et initiativ fra De nasjonale forskningsetiske komiteer og Bioteknologinemnda. En så behov for å ta med ikke-eksperter for å få vanlige menneskers syn på spørsmålet om genmodifiserte matvarer. Panelet besto av 16 personer i alderen 18–73 år, likt fordelt på begge kjønn, fra ulike steder i landet og med forskjellig bakgrunn. Panelet hadde to forberedende samlinger i tillegg til en avslutningskonferanse med innledning av eksperter og utspørring av disse. Målet var å gi et samstemt råd til politikere, myndigheter og matvarebransjen, å skape et forum for dialog mellom eksperter og ikke-eksperter og bidra til en allsidig og informert offentlig debatt om temaet.
- 3 Artikkel i Aftenposten 25.06.2007: «Kjøtt rett fra lab'en. – Ny teknologi kan bedre klodens klimaproblemer». Artikkelen omhandler in vitro-kjøtt som er kjøtt som er laget under kontrollerte betingelser fra vanlige muskelstamceller, uten bruk av dyr overhead. En industriproduksjon av slikt kjøtt vil ha karakter av avansert bioteknologisk prosessindustri. Dette er ikke genmodifisert kjøtt. Genene i stamcellene fra dyret endres ikke.